

АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОСНОВИ АДАПТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION AS A BASIS FOR THE ADAPTATION OF CRIMINAL LEGISLATION

Огаренко Є.А., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичний приватний університет

Огаренко Т.Ю., к.е.н.,
доцент кафедри інформаційних технологій та дизайну
Класичний приватний університет

У статті висвітлена одна з актуальних теоретико-методологічних проблем кримінального права щодо аналізу принципів кримінального права України і Європейського Союзу як основи адаптації вітчизняного кримінального законодавства до європейського. Зазначено, що з огляду на європейський та євроатлантичний курс України, а особливо у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата у члени ЄС, стратегічного значення для вирішення завдання створення загальноєвропейського простору свободи, безпеки і правосуддя набуло питання адаптації положень національного кримінального законодавства до положень законодавства Європейського Союзу.

Наголошено на важливості аналізу принципів кримінального права України та ЄС як правових явищ, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює, на предмет однаковості як основи адаптації кримінального законодавства. Зазначено, що принципи кримінального права є загальними, основними, провідними і непорушними засадами галузі кримінального права, визначають її будову взагалі та окремих інститутів, норм, їх системні характеристики, спрямовують правозастосовну діяльність у правильне русло, мають пряму дію, безпосередню регулятивну функцію.

Для аналізу принципів кримінального права автори звертаються до текстів Конституції України і чинного Кримінального кодексу України, з одного боку, та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Хартії основних прав Європейського Союзу, з іншого. Встановлено, що спільними для законодавства України та ЄС є такі шість принципів: принцип законності, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип пропорційності, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння.

Акцентується, що спільність зазначених принципів, які спрямовують і синхронізують весь механізм правового регулювання суспільних відносин, становить перспективу подальшої адаптації законодавства у галузі кримінального права.

Ключові слова: принцип, принцип кримінального права, кримінальне право ЄС, адаптація кримінального законодавства.

The article highlights one of the actual theoretical and methodological problems of criminal law regarding the analysis of the principles of criminal law of Ukraine and the European Union as a basis for adapting domestic criminal legislation to European law. It is noted that in view of Ukraine's European and Euro-Atlantic course, and especially in connection with Ukraine's acquisition of the status of a candidate for EU membership, the issue of adapting the provisions of national criminal legislation to the provisions of the legislation has acquired strategic importance for solving the task of creating a pan-European area of freedom, security and justice of the European Union.

Emphasis is placed on the importance of analyzing the principles of criminal law of Ukraine and the EU as legal phenomena that directly connect the content of the law with the regularities of social life on which this legal system is built and which it enshrines, with a view to uniformity as a basis for the adaptation of criminal legislation. It is noted that the principles of criminal law are general, basic, leading and inviolable foundations of the field of criminal law, determine its structure in general and individual institutions, norms, their systemic characteristics, direct law enforcement activities in the right direction, have a direct effect, a direct regulatory function.

To analyze the principles of criminal law, the authors refer to the texts of the Constitution of Ukraine and the current Criminal Code of Ukraine, on the one hand, and the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, on the other. It has been established that the following six principles are common to the legislation of Ukraine and the EU: the principle of legality, the principle of conscientious fulfillment of international obligations, the principle of proportionality, the principle of equality, the principle of humanism, the principle of prohibition of prosecution or punishment twice for the same act.

It is emphasized that the commonality of these principles, which direct and synchronize the entire mechanism of legal regulation of social relations, is a prospect for further adaptation of legislation in the field of criminal law.

Key words: principle, principle of criminal law, EU criminal law, adaptation of criminal legislation.

Постановка проблеми. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України проголошена ще в Преамбулі Конституції України [1], підтверджена початком переговорного процесу України та ЄС про асоціацію та поглиблення всеосяжної зони вільної торгівлі у 2007 році та продовжена набранням юридичної чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2017 році. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією із засад зовнішньої політики країни визначає «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [2]. У Преамбулі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Україна бере обов'язок «забезпечувати поступове адаптацію законодавства України до acquis ЄС» [3]. І хоча спочатку установчі договори ЄС не передбачали співробітництва у кримінально-правовій галузі, маючи на меті передусім розвиток інтеграції

у економічній та соціальній сферах, однак за сучасних умов завдання створення загальноєвропейського простору свободи, безпеки і правосуддя набули у міжнародному співробітництві стратегічного значення. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС.

Апроксимація положень національного законодавства до положень законодавства ЄС має передбачати не сліпе копіювання європейських директив, а поступове скасування відмінностей у національному законодавстві з обов'язковим врахуванням особливостей національної правової культури, історичних і культурних традицій, особливостей політичного устрою суспільства, його економіки та відображати безконфліктність стосунків, узгоджене співіснування та чинність таких норм як юридичні принципи, комплексні правові інститути, а також окремі юридичні правила й приписи, що походять із різних джерел

права [4, с. 57]. Відповідно перспективи адаптації кримінального законодавства України до кримінального законодавства ЄС значною мірою визначає однаковість принципів кримінального права, що допомагають з'ясувати його основний сенс, виявити сутність кримінально-правових механізмів, визначити напрямки розвитку, робити висновки про ефективність застосування кримінального закону, перспективи його удосконалення, зрозуміти цілі, завдання і методи його застосування.

Метою дослідження є аналіз принципів кримінального права України і Європейського Союзу як основи гармонізації вітчизняного кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню принципів кримінального права України у своїх працях приділяли такі науковці як В.В. Бабаніна, П.С. Берзін, В.І. Борисов, В.А. Гацелюк, І.М. Гнатів, О.М. Джужа, М.Й. Коржанський, О.С. Олійник, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун і інші. В той же час варто детальніше зупинитись на порівнянні принципів кримінального права України і Європейського Союзу як основи гармонізації вітчизняного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Етимологічно термін «принцип» походить від лат. «princĭpium» і у буквальному перекладі означає основу, засаду, керівну ідею, визначальне положення. Принципи права є правовими явищами, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Залежність змісту права та закономірностей суспільного життя зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права. Принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загально значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [5, с. 42–43]. Принципи права є нормативно-регулятивними, всезагальними, обов'язковими, об'єктивно-зумовленими та історичними категоріями, соціальною функцією яких виступає регулювання й охорона суспільних відносин.

Основні принципи права мають загальний характер і конкретизуються в принципах кожної галузі права і законодавства. Принципи кримінального права є загальними, основними, провідними і непорушними засадами галузі кримінального права, визначають її будову взагалі та окремих інститутів, норм, їх системні характеристики, спрямовують правозастосовну діяльність у правильне русло, мають пряму дію, безпосередню регулятивну функцію [6, с. 193]. Вони є первинними інструментами, що конкретизують та уточнюють застосування правових засобів організації суспільних відносин.

Значення принципів кримінального законодавства полягає в такому:

- 1) визначають стратегію реалізації кримінальної політики держави;
- 2) є системою основних гарантій забезпечення реалізації мети кримінального законодавства;
- 3) створюють цілісну систему захисту прав і свобод людини у сфері застосування кримінального законодавства; синхронізують усю систему його правових норм;
- 4) розкривають доктринальні механізми тлумачення та правильного застосування кримінально-правових норм в умовах їх конкуренції та недостатньої юридичної визначеності [7, с. 67].

Щодо класифікації принципів кримінального права, то за загальним підходом їх ділять на дві групи: загальні (притаманні не тільки кримінальному праву, а й іншим галузям права) та галузеві (притаманні саме галузі кримі-

нального права, відображають її специфіку та забезпечують єдність правового регулювання в межах галузі). Для досягнення мети нашого дослідження достатньо буде розглянути принципи кримінального права України та Європейського Союзу без віднесення їх до конкретної групи.

В Україні на сьогодні у тексті національного закону про кримінальну відповідальність принципи кримінального права безпосередньо не визначені, за виключенням ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України (ККУ), де зазначено, що «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загально визначених принципах і нормах міжнародного права» [8].

Тому для встановлення принципів кримінального права звернемось до текстів Конституції України та чинного Кримінального кодексу України, аналіз яких дав змогу виділити такі принципи вітчизняного кримінального права:

- 1) принцип законності (впливає із ч. 3 і 4 ст. 3 ККУ) – передбачає вимоги до визначення протиправності діяння, а також його караності та інших кримінально-правових наслідків визначаються тільки ККУ; заборону застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією;
- 2) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (впливає із ч. 5 ст. 3 ККУ) – передбачає відповідність законів України про кримінальну відповідальність положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) принцип пропорційності (впливає із п. 3 ч. 1 ст. 65 ККУ) – передбачає призначення судом покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, тобто засоби кримінальної відповідальності встановлюються пропорційно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення;
- 4) принцип рівності (впливає із ст. 21, 24, 129 Конституції України) – передбачає рівність конституційних прав і свобод громадян та їх рівність перед законом, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, тобто підстави для застосування кримінальної відповідальності є рівними для всіх;
- 5) принцип гуманізму (впливає із ст. 28 Конституції України та ч. 3 ст. 50 ККУ) – передбачає те, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню; покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність;
- 6) принцип заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння (впливає із ч. 3 ст. 2 ККУ) – передбачає те, що ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу.

Щодо Європейського Союзу, то сам термін «кримінальне право ЄС» є дещо умовним, оскільки на сьогодні на рівні ЄС немає єдиного нормативного акту, який містить перелік суспільно небезпечних діянь та визначає відповідальність за їх вчинення. Кримінальне право Європейського Союзу наразі перебуває на стадії формування через наявні відмінності національних кримінальних законів та неготовність країн передавати усі свої суверенні повноваження у кримінально-правовій сфері для регулювання на рівень ЄС. Це уповільнює процес запровадження єдиних обов'язкових для держав-членів ЄС норм із визначення засад кримінальної відповідальності та мінімальних стандартів визначення злочинності і караності суспільно небезпечних діянь [9, с. 162].

Усвідомлення потреби гармонізації законодавства задля попередження та ефективної протидії спільними зусиллями проявам злочинності, що має тенденцію до зростання, зумовила появу норм кримінально-правового

характеру у рамках права ЄС та є результатом досягнутого політичного компромісу. В найширшому розумінні термін «кримінальне право Європейського Союзу» означає систему правових норм, які регламентують співробітництво держав-членів ЄС із питань боротьби зі злочинністю на основні норм права Європейського Союзу [10, с. 313].

Для встановлення принципів кримінального права Європейського Союзу звернемось до текстів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11] та Хартії основних прав Європейського Союзу [12], аналіз яких дав змогу визначити такі принципи кримінального права ЄС:

1) принцип законності (впливає зі ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) – передбачає, що нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно із національним законом або міжнародним правом;

2) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (впливає із ч. 1 і ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу) – передбачає, що жодна людина не може бути визнаною винною у скоєнні будь-якого кримінального правопорушення внаслідок будь-якої дії чи бездіяльності, які не становили кримінального правопорушення відповідно до національного законодавства чи міжнародного права на момент його вчинення, та не має бути завдано перешкоди здійсненню правосуддя та покаранню будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на момент її вчинення була злочинною згідно із загальними принципами, визнаними спільною націями;

3) принцип пропорційності (впливає із ч. 3 ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу) – передбачає відповідність міри покарання тяжкості скоєного злочину;

4) принцип рівності (підтверджується всіма статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в яких зазначено «кожен має право»);

5) принцип гуманізму (впливає зі ст. 3 та ст. 1 Протоколу № 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) – передбачає скасування смертної кари та неможливість нікого піддавати катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню;

6) принцип заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння (впливає зі ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 50 Хартії основних прав Європейського Союзу) – передбачає, що нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави, що в той же час не перешкоджає повторному розгляду справи згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

Висновки. Порівняння текстів Конституції України і Кримінального Кодексу України, з одного боку, та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Хартії основних прав Європейського Союзу, з іншого, дало можливість виокремити принципи кримінального права, що є спільними для законодавства України та ЄС. Такими принципами є, зокрема: принцип законності, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип пропорційності, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння. Очевидно, спільність зазначених принципів, що спрямовують і синхронізують весь механізм правового регулювання суспільних відносин, є підґрунтям для подальшої адаптації законодавства у галузі кримінального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05.2023).
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 28.05.2023).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.07.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 30.05.2023).
4. Люхтергерндт О. До проблеми гармонізації законодавства України з Європейською Конвенцією про захист прав і основних свобод людини. *Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. К., 1998. С. 57–58.
5. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.
6. Олійник О. Порівняльно-правове дослідження принципів кримінального права романо-германської та мусульманської правових сімей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 192–196.
7. Тертишник В.М., Сачко О.В., Кошовий О.Г. Принципи права в інтегративній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 66–70.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція від 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.06.2023).
9. Ананкіна Т.М., Чорнозуб Л.В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Серія: Кримінальне право та процес*. 2022. № 1. С. 160–165.
10. Зелінська Н. А. Євроінтеграційні процеси в сфері транснаціонального кримінального права. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20 травня 2016 р. Одеса, 2016. С. 313–315.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р. Редакція від 01.08.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.06.2023).
12. Verbatim de la reunion de la Convention du 26 Septembre 2000. CHARTE 4958/00 (CONVENT 53). Bruxelles, le 27 octobre 2000. P. 40–47.